

ХУЛОСАИ

комиссияи экспертии Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-033 дар назди Институти ботаника, физиология ва генетикаи растани Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон оид ба диссертатсияи Дилшоди Ҳабибулло дар мавзӯи “Тағйирпазирии генотипии аломатҳои аз ҷиҳати хоҷагидорӣ фойданок дар баъзе навъҳои гандум ва ҳамавлуди ёбоии онҳо дар шароити водии Ҳисор”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) доктор аз рӯи ихтисоси 6D060707 – Генетика дар Озмоишгоҳи бехатарии биологии ИБФ ва ГР АМИТ иҷро гардидааст.

Комиссияи экспертии Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-033 дар назди Институти ботаника, физиология ва генетикаи растани Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, ки аз 2-юми марти соли 2022 №86/ш.д. тасдиқ шудааст, дар ҳайати раис – узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои биологӣ, профессор Ҷумаев Бахшуро Боқиевич ва аъзоёни комиссия – доктори илмҳои кишоварзӣ, мудири озмоишгоҳи генетикаи растаниҳои Институти биологии Помир ба номи Х.Ю. Юсуфбекови АМИТ Абдуламонов Қозимамад, номзади илмҳои кишоварзӣ, дотсентӣ кафедраи агроэкология, механикони ва технологияҳои кишоварзии Донишгоҳи давлатии Данғара Расулзода Бахтиёр Раҳмонберди, дар асоси қарори Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-033 мувофиқи талаботи фасли 4-уми Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021 таҳти № 267) тасдиқ гардидааст, таъсис дода шуд.

Комиссия дар асоси шинос шудан ба рисолаи номзадии Дилшоди Ҳабибулло дар мавзӯи “Тағйирпазирии генотипии аломатҳои аз ҷиҳати хоҷагидорӣ фойданок дар баъзе навъҳои гандум ва ҳамавлуди ёбоии онҳо дар шароити водии Ҳисор” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) доктор аз рӯи ихтисоси 6D060707 – Генетика ва муҳокимаи он ба чунин хулоса омад:

Мавзӯи диссертатсионии Дилшоди Ҳабибулло, ки таҳқиқу омӯзиши муқоисавии давраҳои нашъунамои навъҳои гандум ва ҳамавлуди ёбоии онҳоро – 4 намуди авлоди *Aegilops L.*, ба таври эътимоднок умумият ва фарқиятҳои онҳо нисбат ба мӯҳлат ва давраҳои байнифазагӣ аниқ фаро мегирад. Дар асоси усули генетикаи биометрӣ элементҳои структураи хӯшаи навъҳои омӯхташуда, тобоварӣ ба касалии занги зард, коркарди усулҳои микроскопии спораи ин касалӣ дар генотипҳои гуногуни гандум, таҳлили биохимиявии таркиби дони онҳо,

тағйирёбии аломатҳои омӯхташуда вобаста ба генотип, дурагакунӣ бо хешони дур, радиатсия натиҷагирӣ ва хулосаҳои муҳими илмӣ-амалӣ бароварда шудааст. Инчунин, навъҳои бартаридоштаи гандум вобаста ба маҳсулнокии хӯша ва тобоварӣ ба занги зард, аниқ карда шуда, ба селекционерон барои баровардани навъҳои нав, тавсия дода шудааст.

Рисолаи илмӣ дар ҳаҷми 143 саҳифаи чопи компютерӣ навишта шуда, аз 6 боб, 29 расм, 22 ҷадвал, хулосаҳо ва замимаҳо иборат мебошад. Дар рисола 126 номгӯи сарчашмаҳои адабиёт истифода бурда шудааст, ки аз он 21 тояш бо забонҳои хориҷӣ мебошанд.

Мақсад: Омӯзиши нишондиҳандаҳои асосии аз ҷиҳати хоҷагӣ муҳими баъзе навъҳои гандум ва пешавлоди ёбоии онҳо, ки аз рӯи сифати биохимиявии дон, дарҷаи устуворӣ ба занги зард, тобоварӣ ба радиатсия (Co_{60}) ва генотип фарқ мекунанд.

Навгонии илмии рисола. Дар натиҷаи таҳлили муқоисавии давраҳои нашъунамо ва инкишофи навъҳои таҳқиқшудаи гандум ва ҳамавллоди ёбоии онҳо, ба таври боварибахш умумият ва фарқияти онҳо нисбат ба мӯҳлат ва давраҳои байнифазагӣ, муайян карда шудааст.

Коркарди усулҳои микроскопӣ, барои ҳисоб ва муайян кардани марҳилаҳои рушди занги зард аниқ карда шудаанд, ки метавонанд барои муайянсозии баъзе рассаҳои нави он дар растаниҳои омӯхташаванда, кӯмак расонанд.

Таҳлили биохимиявии дони навъҳои гандуми омӯхташуда нишон дод, ки агар барои гандум равиши “ангиштобӣ” нақши муҳимтар дошта бошад, пас барои *Aegilops* равиши “сафедагӣ”, дар инкишофи дон аҳамияти хоса дорад.

Вобаста ба такроран киштукор кардани 9 навъи гандуми мулоим коэффисиенти тағйирёбии ($v^0\%$) унсурҳои асосии хӯшаи онҳо муайян карда шудааст. Нишон дода шудааст, ки агар дарозии хӯша ва миқдори хӯшачаҳо дар он дорои тағйирёбии кам бошанд, он гоҳ аломатҳои вазни хӯша, миқдори дон ва вазни поя тағйирёбияшон бештар ва хело назаррас мебошад. Ин аломатҳо дар якҷоягӣ, моҳияти генетикӣ ва пайдоиши селекционии генотипҳои омӯхташударо инъикос мекунанд.

Асосҳои методӣ, назариявӣ ва амалии тадқиқот. Бо усули назариявӣ муносибати байни хусусиятҳои генотипии растаниҳои таҳқиқшаванда ва муҳити парвариш, ҳудудҳои тағйирпазирии аломатҳои омӯхташуда, тавассути кишти чандинсола вобаста ба омилҳои маҳдудкунандаи муҳити парвариш ба таври биометрикӣ асоснок карда шудааст.

Барои ба вучуд овардани навъҳои тобовари гандум, ки дар як генотипашон, метавон чанд аломатҳои муфидро гирд овард, ҷиҳати боз ҳам ғанитар гардонидани хусусиятҳои генетикию селекционии онҳо дар шароити якхела дар муқоиса чор намуди эгилопс (*Aegilops*) низ омӯхта шудааст.

Мувофиқи мақсад ва вазифаҳои тадқиқот, натиҷаҳои илмӣ бадастовардашудаи муаллиф дар диссертатсия дарҷ гардидааст.

Саҳеҳият ва эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада ин интхоби дурусти усулҳои умумиқабулшудаи муосири таҳқиқоти саҳроӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот, таҳлилу хулосаҳои бобу бандҳо ва тавсияҳои амалии муаллиф ба аҳамияти амалӣ доштани мавзӯ ҷалобат медиҳад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Вазифа ва нуқтаҳои ба ҷимоя пешниҳодшавандаи диссертатсия ба рамзи ихтисоси 6D060707 – Генетика мутобиқат намуда, натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидашуда ба якчанд банди шиносномаи ихтисоси мазкур мутобиқат мекунад:

1. Омӯзиши фенологӣ ва таҳлили муқоисавии унсурҳои сохтории хӯша ва маҳсулнокии дони навъҳои гандуми пайдоишашон гуногун вобаста ба генотип ва солҳои омӯзиш;
2. Баҳодиҳии иммунологии дараҷаи муқовимати навъҳои гандум ва пешавлоди онҳо ба таъсири занги зард, барои навъбандии онҳо аз рӯи дараҷаи муқовимат ва муайян намудани расаҳои хоси навъҳои омӯхташуда, нисбат ба ин патоген;
3. Тадқиқоти микроскопии спораҳои занги зард дар марҳилаи болиғшавии уредоспораҳо дар навъҳои гандуми омӯхташуда, барои муайян кардани дараҷаи шабоҳат ва фарқияти онҳо тибқи параметрҳои морфобиологӣ (спораҳои омӯхташуда) вобаста ба генотип ва дараҷаи муқовимати навъҳои омӯхташуда ба ин патоген;
4. Таҳлили биохимиявии таркиби дон дар навъҳои гандуми омӯхташуда ва намудҳои *Aegilops*, вобаста ба якчанд соли парвариш ва омилҳои иқлимӣ маҳалли зисти онҳо, ҷиҳати рушду равишҳои селекционӣ генетикӣ, ҳамчун маводи аввалия барои ба вучуд овардани навъҳои баландсифат ва ба касалиҳо тобовар;
5. Бавучуд овардани маводи ибтидоии пурарзиши гандуми мулоим, ки ба шароити табиӣ иқлимӣ маҳал мутобиқат дорад ва инчунин тавсифи генотипии дурагаи константии (собити ё намунаи) гандуми навъи Чагер x *Ae. tauschii*, аз рӯи аломатҳои омӯхташуда.

Саҳми шахсии муаллиф. Муҳаққик шахсан дар ҷамъоварӣ ва таҳлили сарчашмаҳои адабиётҳои илмӣ, оид ба самти таҳқиқот, гузаронидани таҷрибаҳои саҳроӣ ва мушҳидаҳои фенологӣ, гузаронидани корҳои озмоишгоҳӣ, усулҳои дурагакунӣ, интиҳоб, коркард ва ба дастовардани натиҷаи илмӣ, коркарди оморӣ ва навишти мақолаҳои илмӣ иштирок кардааст, ки ин 80-85%-ро ташкил медиҳад.

Маводҳои рисолаи илмӣ дар семинарҳои илмӣ ҳамасолаи Институти ботаника, физиология ва генетикаи растании АМИТ, конференсияи IV уми байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Нақши олимони ҷавон дар рушди илм, навоарӣ ва технология» (Душанбе 2020); конференсияи ҷумҳуриявӣ «Ғуногуннамудии биологии экосистемаҳои кӯҳии Помир вобаста ба тағйирёбии иқлим» (Хоруғ, 2021), баррасӣ гардидааст.

Интишороти натиҷаи рисолаи илмӣ. Оид ба мавзӯи диссертатсия 7-кори илмӣ-таҳқиқотӣ, аз ҷумла 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои, ки аз тарафи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф шудааст, 1 монография дар ҳаммуаллифӣ ва 2 фишурда ба нашр расидааст.

Диссертатсия аз тарафи муаллиф мустқилона навишта шуда, дорои мазмун ва мантиқи ягона мебошад. Натиҷа ва нуқтаҳои навгонии илмӣ ба ҳимоя пешниҳод шуда саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳанд.

Дар таҳқиқоти диссертатсионии Дилшоди Ҳабибулло истифодаи мавод бидуни иқтибос ба муаллиф ё маъхаз мавҷуд набуда, ҳамаи сарчашмаҳои истифодашуда бо ишора ба муаллиф ё маъхаз тавассути иқтибос ба расмӣ дароварда шуданд, ки аз риоя шудани банди 37-и Тартиботи додани дараҷаҳои илмӣ гувоҳӣ медиҳад.

Дар рисолаи илмӣ ва дигар ҳуҷатҳои пешниҳод намудаи Дилшоди Ҳабибулло маълумоти ғайрисиҳеҳ нест.

Банди 53-и Низомномаи Шӯрои диссертатсиониро, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ гардидааст, ба асос гирифта, комиссия пешниҳод менамояд:

Диссертатсияи Дилшоди Ҳабибулло дар мавзӯи “Тағйирпазирии генотипии аломатҳои аз ҷиҳати хоҷагидорӣ фойданок дар баъзе навъҳои гандум ва ҳамавлуди ёбоии онҳо дар шароити водии Ҳисор” барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) доктор аз рӯи ихтисоси 6D060707 – Генетика дар Шӯрои диссертатсионии **6D.ҚОА-033** дар назди Институти ботаника, физиология ва генетикаи растании Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои ҳимоя пешниҳод кардан мумкин аст.

Комиссия ба ҳайси муқарризони расмӣ аз рӯи диссертатсия шахсони зеринро тавсия медиҳад:

1. Исмоилов Махсатулло Исроилович, доктори илмҳои биологӣ, профессори кафедраи пахтапарварӣ, генетика, селекция ва тухмипарварии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур;
2. Эшонова Зебунисо, номзади илмҳои кишоварзӣ, мудири озмоишгоҳи селекцияи гандум ва ҷави Институти зироаткории Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон;

Ба ҳайси муассисаи пешбар кафедраи биохимияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад;

Раиси комиссия:
узви вобастаи АМИТ
д.и.б., профессор,

 Б.Б. Чумаев

аъзои комиссия:
д.и.к.

 Қ. Абдуламонов

н.и.к. дотсент

 Б.Р. Расулзода

